

- ²⁶ CABRILLAC, Rémy: *Droit des obligations*. Paris, 2014. Dalloz, 110. p.
- ²⁷ „Aucune considération de temps ou d'équité ne peut permettre au juge de modifier la convention licite et librement acceptée par les parties.”
<http://playmendoit.free.fr/arrets/CA06031876.pdf> 3. p.
- ²⁹ OOSTERHUIS, Janwillem (a): Unexpected Circumstances arising from World War I and its Aftermath: 'Open' versus 'Closed' Legal Systems. *Erasmus Law Review*, 2014. 2. sz. 69. p.; OOSTERHUIS, Janwillem (b): Unexpected Circumstances arising from World War I and its Aftermath: 'Open' versus 'Closed' Legal Systems. *M-EPLI Maastricht European Private Law Institute Working Paper* No. 18. 2014. 5. p.
- ³⁰ SMITS 2014. 212. p.
- ³¹ <http://playmendoit.free.fr/arrets/CA06031876.pdf> 3. p.
- ³² „Le juge qui refusera de juger sous prétexte du silence, de l'obscurité ou de l'insuffisance de la loi, pourra être poursuivi comme coupable de déni de justice.”
- ³³ „Il est défendu aux juges de prononcer par voie de disposition générale et réglementaire sur les causes qui leur sont soumises.”
- ³⁴ RÉMY, Philippe: La part faite au juge. *Le Code civil*, 2003. 9. sz. 27. p.
- ³⁵ Uo. 30–33. p.
- ³⁶ SMITS 2014. 202–203. p.
- ³⁷ OOSTERHUIS (a) 2014. 76. p.
- ³⁸ A szerződési cél megghiúsulása akkor következik be, amikor egy előre nem látható esemény megghiúsítja a felek elsődleges célját a szerződés létrehozásában, oly módon, hogy a szerződés teljesítése gyökeresen eltér attól, amelyet mindkét fél eredetileg elképzelt. Angol jogeset, például *Taylor v Caldwell*.
- ³⁹ A szerződések jogában a lehetetlenülés doktrínája esetén a vállalt kötelezettség kivihetetlenül nehézé vagy drágává válna a fél számára. A különbség az előbbi doktrínával szemben, hogy ebben az esetben még fizikailag lehetséges lenne végrehajtani a szerződést, csak nagyon drága lenne. A szerződési cél megghiúsulása esetén objektív feltételt, a lehetetlenülés pedig szubjektív feltételt kell figyelembe venni.
- ⁴⁰ OOSTERHUIS (a) 2014. 76. p.; OOSTERHUIS (b) 2014. p. 16–17. p.
- ⁴¹ TALLON, Dennis: *Le concept de bonne foi en droit français du contrat*. Roma, 1994. Centro di studi e ricerche di diritto comparato e straniero. www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/tallon1.html.
- ⁴² Uo.
- ⁴³ CICONNE, Dominique: L'article 1152 alinéa 2 nouveau du Code Civil et la révision judiciaire des clauses pénales (Analyse de la Jurisprudence de la Cour de Rennes). *Revue Juridique de l'Ouest*, 1979. 2. sz. 1–14. p.
- ⁴⁴ SMITS, 2014. 11. p.
- ⁴⁵ *Les contrats légalement formés tiennent lieu de loi à ceux qui les ont faits*.
- ⁴⁶ ROWAN, Solène: The new French Law of Contract. *International & Comparative Law Quarterly*, 2017. 4. sz. 813. p.
- ⁴⁷ RICOU, Benjamin: Le silence au service de la production juridictionnelle du droit: méthodes et politiques des juridictions ordinaires françaises. *Les Cahiers de droit*, 2015. 3–4. sz. 692. p.
- ⁴⁸ CABRILLAC 2014. 109. p.
- ⁴⁹ <http://playmendoit.free.fr/arrets/CA06031876.pdf> 3. p.
- ⁵⁰ RICOU 2015. 692. p.
- ⁵¹ TERRÉ–LEQUETTE 2015. 8. p.
- ⁵² Uo. 7. p.
- ⁵³ TALLON 1994.
- ⁵⁴ CABRILLAC 2014. 109. p.
- ⁵⁵ TALLON 1994.
- ⁵⁶ CABRILLAC 2014. 109. p.
- ⁵⁷ TERRÉ–LEQUETTE 2015. 7. p.
- ⁵⁸ CABRILLAC 2014. 111. p.
- ⁵⁹ FRANÇOIS 2016.
- ⁶⁰ CABRILLAC 2014. 111. p.
- ⁶¹ *Si un changement de circonstances imprévisible lors de la conclusion du contrat rend l'exécution excessivement onéreuse pour une partie qui n'avait pas accepté d'en assumer le risque, celle-ci peut demander une renégociation du contrat à son cocontractant. Elle continue à exécuter ses obligations durant la renégociation. En cas de refus ou d'échec de la renégociation, les parties peuvent demander d'un commun accord au Juge de procéder à l'adaptation du contrat. À défaut, une partie peut demander au Juge d'y mettre fin, à la date et aux conditions qu'il fixe.*
- ⁶² ASFAZ–CAZENAIVE, Caroline: Le nouveau droit français des contrats. *Revue Thémis*, 2016. 3. sz. 727. p.
- ⁶³ TERRÉ–LEQUETTE 2015. 8. p.

Stál József

A zsidók névviselése és a zsidó nevek viselése a nemzetiszocialista Németországban

1. A személy felismerhetetlensége a nevééről

Adolf Hitler bemutatása szükségtelen. Szintén közsímet *Adolf* Eichmann, a zsidódeportálások egyik fő szervezője, akit Izraelben halálra ítélték. *Adolf* Abraham Halevi Fraenkel matematikus, Hans

Adolf Krebs orvos, biokémikus: zsidó származásuk miatt a hitleri Németországban elvesztették munkahelyüket, és külföldre menekültek. A bibliai *József* zsidó, míg *Josef* Goebbels náci propaganda-miniszter minden idők legnagyobb antiszemita uszítója. *Josef* Mengele, az auschwitzi koncentrációs tábor orvosa. A Rosenberg nevet zsidónak mondják, mégis egyik viselője Alfred *Rosenberg*, a náci fő ideológusa volt. *Julius* Hirsch Németország legendás futballistája zsidó volt, kizárták a sportegyesületből, majd Auschwitzban meggyilkolták. Ugyanezt az utónevet viselte Streicher is, a *Der Stürmer* antiszemita újság alapítója, kiadója, a zsidó üzletek bojkottjának egyik szervezője. *Heinrich* Heine romantikus költő, író, akinek műveit a zsidó származása miatt a náciok tilalmazták. Az azonos utónevet viselő Himmler az SS vezetője, a náci Németország második legbefolyásosabb embere. *Albert* Einstein zsidó származású német fizikus, a relativitáselmélet megalkotója. *Albert* Speer náci főépítész, fegyverkezési miniszter. *Eva* Braunt Hitler szeretőjének mondják, a háború utolsó

napjaiban házasságot kötöttek. *Eva* Herrmann festő, rajzoló, édesanyja Auschwitzban halt meg.

E rövid példák is szemléletesen mutatják, hogy a névből nem lehet következtetni viselőjének fajára, etnikumára, vallására, így arra sem, hogy zsidó-e.

A nemzetiszocialista Németországban a zsidók nevékről való beazonosítása céljából jogszabályokat, azok végrehajtására igazgatási intézkedéseket hoztak, megtiltották továbbá, hogy német vérűek zsidó neveket vegyenek fel. A névviselés szabályozása szervesen épült be a zsidók jogalkotás általi üldözésébe. Ez is hozzájárult a kirekesztésükhöz, de lehetővé tette a deportálásuk során a beazonosításukat is.

A Reichstag elnöke, Hermann Göring (középen) kihirdeti a nürnbergi faji törvényeket (Nürnberg, 1935. szeptember 15.)⁶

2. A zsidóellenes jogalkotás a nemzetiszocialista Németországban

Adolf Hitler 1933. január 30-án történt hatalomra jutása után azonnal megkezdődött az állam és a jogrend náci ideológia módjára történő átalakítása. Személyiség nélküli társadalom megteremtésére, totális állam kialakítására törekedtek, amelyben nem ismerték el az élet egyedi lényegét. A náci tan megvalósítása az állampolgári egyenlőség kiiktatását, a jogállam tiszta diktatúra javára történő felszámolását, az emberi jogok, a keresztény vallás és erkölcs tanainak megszüntetését, az emberi méltóság semmibe vételét, a polgári társadalomnak rasszista alapú rendszerré átalakítását jelentette.¹

Köztudott, hogy a második világháború alatt zsidó emberek millióit pusztították el. Nem ennyire ismert azonban, hogy ezt Németországban jogszabályok és igazgatási intézkedések előzték meg, amelyek lényegét Goebbels propagandaminiszter 1935. október 19-én úgy fogalmazott meg, hogy „a zsidókérdést nem egyedek, hanem törvények oldják meg, amelyeket mi hozunk, mert zsidóellenes kormány vagyunk”.²

A zsidók elleni jogalkotás 1933. április 7-én kezdődött a hivatásos hivatalnoki kar helyreállítására meghozott törvénnyel, amellyel kezdetét vette a zsidók eltávolítása a közéletből. Ezzel együtt 1936-ig 636 antiszemita törvényt, rendeletet, igazgatási rendelkezést hoztak, azokat 1939-ig 230, majd további 525 követte. Az utolsók 1945. február 16-ra tehető és „zsidóakták” megsemmisítését célozták.³

Ennek legfontosabb állomásait az 1935. szeptember 15-én meghozott nürnbergi (faji) törvények képezték. Az egyik, a birodalmi polgársági törvény (*Reichsbürgergesetz*),⁴ amely szerint „állampolgár az, aki a Német Birodalom védelmi kötelékéhez tartozik és az iránt különösen elkötelezett. [...] Birodalmi polgár csak a német vagy ro-

konvéri állampolgár lehet [...]” Első végrehajtási rendelete⁵ meghatározta a „zsidó” fogalmát (aki legalább három, a faj szerint teljesen zsidó nagyszülőjétől származik, vala-

mint zsidónak tekintendő a két teljes zsidó nagyszülőjétől származó vegyes vérű is, ha – többek között – a zsidó vallásközösséghez tartozik, vagy zsidóval házasult, vagy zsidóval kötött házasságból származik). Elrendelte, hogy a zsidó nem lehet birodalmi polgár, politikai ügyekben nem illeti meg szavazati jog, közhivatalt nem tölthet be, a zsidó hivatalnokok nyugállományba lépnek.

A másik a német vér és a német becsület védelmét cél-

zó törvény (*Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre*),⁷ amely megtiltotta a zsidók és németek vagy „rokonvéri” állampolgárok közötti házasságkötést. A tilalom ellenére kötött házasságokat semmisnek nyilvánította. Tilalmazta a zsidók és németek vagy „rokonvéri” állampolgárok házasságon kívüli kapcsolatát, előírta továbbá, hogy a zsidók német vagy „rokonvéri”, 45 év alatti női állampolgárokat a háztartásukban nem foglalkoztathatnak, valamint a birodalmi és nemzeti lobogó használatára, a birodalmi színek viselésére nem jogsultak.

A választóvonalat az előbbi politikai, az utóbbi biológiai alapon húzta meg, a végrehajtási rendeletekkel együtt ezek lettek a zsidóüldözést megalapozó jogszabályok. A törvénykommentár szerint e jogszabályokkal „a nemzetiszocialista mozgalom régi követelése teljesült. Az eddigi szabályozás alapvető hibája az volt, hogy minden állampolgár ugyanazokat a politikai jogokat bírta fajra, érzületre és méltóságra tekintet nélkül. [...] Az, hogy a törvény a birodalmi polgárok belső köréből az idegen vérű állampolgárokat, elsősorban a zsidókat kizárja, a nemzetiszocialista államban magától értetődő.”⁸

A német lakosság zsidó része tehát csekélyebb jogúvá vált, fizikai elpusztításukat így előzte meg „polgári haláluk”. A berlini Landgericht három évvel későbbi álláspontja szerint „helytelen nézet az, hogy a nürnbergi törvények a zsidók helyzetét véglegesen rendezték. Ezek csupán a kezdetet jelentették. A fejlődés még nem fejeződött be.”⁹ Ugyanezt az álláspontot képviselte a szakirodalom is: „A nemzetiszocialista állam törvényei révén a német népnek a zsidó vértől való tisztán tartása és a német állami életnek a zsidó hatásokkal szembeni védelme a jövőre biztosított. Ezzel azonban még nem zárult le a zsidósággal szembeni harc. [...] A zsidó szellem az évszázadok alatt [...] túl mélyen hatolt be a német nép kulturális és jogi életébe. Még hosszú, aprólékos és fáradságos munkára lesz szükség ahhoz, hogy az utolsó zsidó hatások megszűnjenek.”¹⁰

A szakirodalom még 1942-ben is azt vallotta, hogy „a nürnbergi törvények [...] a zsidókérdés gyakorlati sza-

Hitler a zsidók elpusztításáról beszél a Reichstagban (Berlin, 1939. január 30.)¹²

bályozásának kezdetei. Ezeknek és végrehajtási rendeleteknek az előírásai döntőek voltak. [...] A *Führer* a kihirdetésükkor egyértelművé tette, hogy további, súlyosabb intézkedések következnek.”¹¹

Ezeknek az „intézkedéseknek” az egyik állomása a zsidók névviselésének és a zsidó nevek viselésének jogi szabályozása volt, amely a csúcspontját 1938-ban érte el.

3. A zsidók névváltoztatásának elnehezítése Poroszországban és a nemzetiszocialista uralom kezdetén

Poroszországban egy 1816. december 7-én hatályba lépett rendelettel az akkor használt nevek családi névként történő viselését írták elő, amitől eltérni csak engedéllyel lehetett. Az anyakönyvezési törvénnyel (*Reichsgesetz über die Beurkundung des Personenstands und die Eheschließung*)¹³ 1875. február 6-án megteremtették a Német Birodalomban a családi és utónevek anyakönyvezési kötelezettségét. A kereszténységre áttért zsidók általában keresztényként csengő neveket vettek fel, valamint a 19. század második felében az erősödő antiszemitizmus miatt egyre több zsidó vett fel nem zsidó családi nevet. Ezt akarták megakadályozni Poroszországban egy 1894. március

12-én meghozott rendelkezéssel, amely szerint családi nevek megváltoztatására irányuló kérelmeknek [...] kielégítő ok nélkül nem lehet helyt adni [...], így akkor sem, ha [...] antiszemita mozgalom miatt egy, a zsidó származást jelölő nevet egy másikkal akarnak felcserélni”.¹⁴ 1919. november 3-án pedig részletesen szabályozták a névváltoztatást.¹⁵ E szerint a név a személy külső, más személyektől megkülönböztető jegye. A rendeletben a zsidó nevekre nem voltak speciális szabályok. A névváltoztatási eljárások lefolytatását 1932. december 21-én áthelyezték az alsósztintű igazgatási hatóságokhoz.¹⁶ Az eljárás szabályait egy végrehajtási utasításban már korábban meghatározták,¹⁷ valamint az elbírálás szempontjait is körülírták egy – nyilvánosságra nem hozott – irányelvben.¹⁸

Az irányelv abból indult ki, hogy a családi név „a vér szerinti kapcsolatok megismerését szolgálja. A név megváltoztatása megnehezíti a családból származás felismerését”. A *Zsidó nevek* rész szerint „helytelen nézet, hogy zsidó személy becstelenségére válik zsidó név viselése. Nem támogatható ezért zsidó személyek azon törekvése, hogy a származásukat zsidó nevük elhagyásával vagy megváltoztatásával álcázzák. A kereszténységre áttérés sem képezi a név megváltoztatásának alapját, és nem indokolható antiszemita áramlatokkal, vagy könnyebb gazdasági boldogulással sem. Ezzel szemben visszatartó zsidó nevek, amelyek a tapasztalat szerint gúnyra adnak alapot (például

Itzig, Schmul¹⁹), vagy elutasítást ébresztenek (*Nachtschweiß, Totenkopf* [éjszakai verejtékezés, halálfej]), a német eredetű, visszataszító nevekhez hasonlóan változtathatók meg. Ennek során hasonló hangzású név (*Issen, Schmal*), közeli hozzátartozó neve vagy fantázianév engedélyezhető”.

Hitler hatalomra jutása után az antiszemitizmus meghatározta a névviselés szabályozását is, amelynek egyik kezdeti oka az volt, hogy a zsidók elleni uszítás miatt egyre többen változtatták meg a nevüket. A névváltoztatási kérelmek gyakoribbá válása miatt a porosz igazságügyi miniszter 1933. április 3-án a porosz belügyminiszternek adott tájékoztatásában felhívta a figyelmet arra, hogy „a zsidók névváltoztatási kérelmei az utóbbi időben rendkívül sokasodnak. Ezáltal azt akarják elérni, hogy a zsidó fajhoz tartozást elrejtsek”. Az erre négy nap múlva adott válasz szerint „zsidó vagy zsidóként hangzó neveknek keresztény nevekre változtatását az egyéb feltételek fennállása esetén is csak akkor fogom engedélyezni, ha a kérelmező bizonyítja, hogy nem zsidó származású”.²⁰

A porosz belügyminiszter 1933. április 3-án kelt intézkedése szerint zsidók névváltoztatásra irányuló kérelmeit az Igazságügyi Minisztériumhoz kellett továbbítani jóváhagyás céljából „annak megakadályozására, hogy a származásukat leplezzék”. Az 1933. április 7-én kiadott belügyminiszteri utasítás a névváltoztatásokra nézve kimondta a Belügyminisztérium kizárólagos hatáskörét, és rögzítette, hogy a zsidó hangzású nevet viselő személyek

kérelmeinek csak akkor lehet helyt adni, ha a kérelmező bizonyítja, hogy nem zsidó származású. Az 1933. május 15-én kiadott belügyminiszteri utasítás szerint: „Olyan név megváltoztatására irányuló kérelemnek, amely azt a célt szolgálja, hogy a nem árja származást elrejtse, alapvetően nem lehet helyt adni. Emiatt szükséges, hogy valamennyi, hozzám intézett névváltoztatási kérelemmel kapcsolatos tájékoztatásból kitűnjék a kérelmező árja vagy nem árja származása. [...] Megváltoztatható zsidó nevek kizárólag zsidó nevekkal helyettesíthetők.”²¹

A névváltoztatási kérelmeket nagy számban elutasították. A porosz Belügyminisztérium 1933. szeptember 7-én kelt határozata szerint például: „A Solingenben élő Johann Paul Cahnnak a Koch családi név viselésére vonatkozó kérelmének nem adtam helyt, mert árja származása nem nyert kielégítően bizonyítást. A Cohn (Kohn) névvel ellentétben a Cahn (Kahn) tipikus zsidó név, amelynek árja személyek általi viselése aligha fordul elő. A származás bizonyítására ezért szigorú követelményeket kell megállapítani.”²³

Mivel névváltoztatásra sor kerülhetett házasságkötéssel, apasági elismeréssel vagy örökbefogadással is, a porosz Belügyminisztérium egyik átírata szerint „gondoskodni kell arról, hogy a fajidegen személyek az ilyen lehetőségeket az idegen fajt elrejtő név felvételének megkönnyítésére ne tudják kihasználni”. Utalt a Polgári Törvénykönyv 1758. §-ára, amely szerint a gyermek az apai elismerő nyilatkozatot tevő személy nevét kapja, és ezt a nem árja

Zsidók elleni razzia (Berlin, 1933)²²

Zsidó üzlet bojkottja. „Németek! Védekeztek! Ne vásároljatok zsidóknál!” (Berlin, 1933)²⁹

személyek kihasználják a nevük eltüntetésére.²⁴ 1933. november 23-án beiktatták²⁵ a Polgári Törvénykönyvbe az 1325/A. §-t, amely szerint „a házasság semmis, ha kizárólag vagy túlnyomóan abból a célból kötötték, hogy a nőnek lehetővé tegye a férfi családi nevének viselését anélkül, hogy a felek között házassági életközösség áll fenn”. Az ezzel egyidejűleg megváltoztatott 1754. § alapján az örökbefogadási szerződés nem hagyható jóvá, „ha a szerződéskötők közötti családi kötelék létrehozása ellen fontos okok hozhatók fel”. Egy másik rendelkezéssel az 1918. november 6-án kötött örökbefogadási szerződések semmissé nyilváníthatóságát mondta ki arra az esetre, ha „nem a szülő-gyermek kapcsolatnak megfelelő családi köteléket akartak létrehozni”. Egy porosz belügyminiszteri utasítás szerint a módosításra azért volt szükség, mert „különösen idegen fajok hozzátartozói így rejtették el a származásukat”.²⁶

1934. június 25-én került kibocsátásra az a rendelet, amely a családi nevek megváltoztatását megnehezítette, a „németesítésüket” pedig megtiltotta. A végrehajtási utasítás szerint „minden névváltoztatás akadályozza a családból származás felismerését, megkönnyíti a személyi állapot elrejtését, és elrejtje a vér szerinti származást. A névváltoztatás ezért csak akkor következhet be, ha fontos ok indokolja.” A végrehajtási irányelv alapján „nem árja származású személyek név megváltoztatására irányuló kérelmeinek alapvetően nem lehet helyt adni, mert ezzel a nem árja származást elrejtjenék. A kereszténységre átérés sem alkalmas a névváltoztatás megindokolására.”²⁷

A belügyminiszter 1937. április 14-én kiadott, anyakönyvvezetőknek címzett, a német utónevek viselését érintő ajánlásában arra hívta fel a figyelmet, hogy „a né-

met népi bajtársak gyermekei alapvetően kizárólag német utóneveket kaphatnak”. Ezzel elejét akarták venni annak, hogy német gyermekek nem német – így akár zsidó – utóneveket kapjanak, „azonban az idegen eredetű, Németországban évszázadok óta használt, a népi tudatban már nem idegennek tekintett, hanem teljesen németesedett nevek (például Peter, Maria, Julius [...]) aggálytalanul használhatók”.²⁸

4. Követelések a zsidók névviselésére vonatkozó átfogó szabályozásra

Hitler hatalomra jutása után gyakran merültek fel követelések a zsidók névviselésének szabályozására.

Az egyik nemesi család tagjának, a Reichstag képviselőjének, Hans Louis Ferdinand von zu Loewensteinnek neve megváltoztatását javasolták a zsidókkal történő összetévesztés elkerülése céljából, mire azzal vágott vissza, hogy nem az ősi nevek viselőinek kellene nevet változtatniuk, hanem a zsidóknak, akik „a rájuk jellemző pimaszságukkal az ilyen nevek felvételétől nem irtóztak”.³⁰ A Belügyminisztériumhoz 1935. május 25-én küldött törvényjavaslata szerint „a politikai, történelmi vagy kulturális jelentőségű családi nevek ezután törvényi védelem alatt állnak. Ezeket nem lehet tetszés szerint felvenni. Nem árja családokat, amelyek 1806 óta ilyen védett családi neveket vettek fel, a családi nevük megváltoztatására kell kötelezni, egyébként a családi nevet hivatalból kell megváltoztatni.” Wilhelm Frick belügyminiszter jónak tartotta az alap gondolatot, és utasítást

adott a törvény előkészítésére. Az 1935. július 19-én Hitler elé terjesztett javaslat szerint a zsidónak tekintett nevek árja viselőinek meg kell engedni nevük megváltoztatását, míg a zsidóknak a megváltoztatás csak akkor lenne engedélyezhető, ha nevük gúnyolódásra ad alapot, de ebben az esetben is kizárólag másik zsidó nevet vehetnének fel. Hitler elfogadta a javaslatot, de nem elégedett meg ennyivel, és szóba hozta Franz Gürtner igazságügyi miniszternél, hogy a 19. század elején német neveket felvevő zsidók utódait az új név letételére és zsidó név felvételére kell kötelezni.³¹

Himmler 1936. június 15-én írásban közölte a belügyi államtitkárral: „A *Führer* [...] törvényi szabályozást óhajt arra nézve, hogy a zsidók a Siegfried és Thusnelda neveket ne viselhessék, és ha viselik, akkor váljanak meg azoktól. Szükséges lenne ezért a zsidó nevek listáját összeállítani, tehát az olyan neveket, amelyeket a zsidók viselhetnek; Lewi, Jakob stb.”³² Ezt a kívánalmat a német nevek zsidók általi viselésének általános tilalmaként közelítették meg.

Martin Bormann (a náci párt vezető tisztségviselője, Hitler titkára) 1936 őszén azt követelte, hogy a zsidók a családi nevük mellett a „Zsidó” jelzõt viseljék.³³

Edwin Krutina, a Németországi Anyakönyvvezetők Szövetségének (*Reichsbund der Standesbeamten Deutschlands*) elnöke szerint (1937) „borzasztó, hogy a zsidók 1933-ig előszeretettel adtak a gyermekeiknek német vagy germán eredetű neveket azért, hogy – ha már a vezetéknevüket nem tudták megváltoztatni – német vagy germán kultúrkincset tulajdonítsanak el. Emiatt nemcsak a Kohn vezetéknev, hanem azzal együtt a Siegfried vagy Siegmund utónevek [...] inkább zsidónak hangzottak,

mint a származásuk szerint kétségtelenül héber, de a német nyelvérzékbe felvett nevek, mint az Elisabeth vagy a Joseph.”³⁴

5. A családi és utónevek megváltoztatásáról szóló törvény és végrehajtási rendeletei

A Birodalmi Kormány az ún. felhatalmazási törvény (*Ermächtigungsgesetz*)³⁶ alapján 1938. január 5-én bocsátotta ki a családi és utónevek megváltoztatásáról szóló törvényt (*Gesetz über die Änderung von Familiennamen und Vornamen RGBl. 2/1938*),³⁷ amely a névváltoztatás jogát 1938. január 1-jétől a Német Birodalom egészére kiterjedően egységesen szabályozta.³⁸ Az új jogszabályt Adolf Hitler vezér és birodalmi kancellár, Wilhelm Frick belügyminiszter és Franz Gürtner igazságügyi miniszter írták alá.

A belügyminiszter a végrehajtására három rendeletet adott ki:

1. az első végrehajtási rendelet³⁹ (1938. január 7.) hatásköri, eljárási és költségelőírásokat tartalmazott,
2. a második végrehajtási rendelet⁴⁰ (1938. augusztus 17.) a zsidók utónévviselését szabályozta,
3. a harmadik végrehajtási rendelet⁴¹ (1940. december 24.) a nemkívánatos névváltoztatások visszavonására 1940. december 31-ig megszabott határidőt – a háborúban elnehezedett ügyintézés miatt – meghosszabbította 1942. december 31-ig.

Zsidók tömeges letartóztatása (Baden-Baden, 1938. november)³⁵

6. A családi nevek megváltoztatása

Családi nevének megváltoztatását kérelmezhetette az a német állampolgár és az a hontalan, akinek lakóhelye vagy tartózkodási helye a Német Birodalomban volt, de erre kizárólag „fontos okból” kerülhetett sor. A végrehajtásra külön utasítást adtak ki.⁴²

A kérelmezőnek meg kellett adnia a névváltoztatást alátámasztó okot, és mellékelnie kellett (német állampolgárságára vagy hontalanságára vonatkozó bizonyíték, nagykorú gyermekeinek és szüleinek, testvéreinek hozzájáruló nyilatkozata stb. mellett) a származására vonatkozó igazolást. Be kellett mutatnia a születési anyakönyvi kivonatát, és általában be kellett mutatnia szüleinek és nagyszüleinek házassági anyakönyvi kivonatát is, de ettől el lehetett tekinteni, ha német vérűségéhez nem fűződött kétely (például a náci párt vagy szervezeteinek tagja⁴³, ősrégi földműves család tagja⁴⁴, 1933 óta állampolgárságot szerzett személy⁴⁵ esetén). A hatóság kétség esetén további okiratok csatolását kérhette, és, ha a származással kapcsolatos aggály továbbra is fennállt, a kérelmezőt fel lehetett hívni származási bizonyítvány⁴⁶ csatolására. Ha a kérelem a feleségre, illetve a kiskorú gyermekekre is kiterjedt, azok származását ugyanígy kellett igazolni. Az anyakönyvi hivatalok iratainak kivonatát kellett csatolni, de – az állami anyakönyvezés bevezetése előtti – egyházi iratok is elegendők voltak vagy külföldön keletkezett személyi körülmények esetén. Az iratok helyettesíthetők voltak származási bizonyítvánnyal.

A kérelmet írásban vagy jegyzőkönyvbe mondással kellett benyújtani annál az alsósintű igazgatási hatóságnál, amelynek illetékességi területén a kérelmező lakóhelye, ennek hiányában tartózkodási helye volt (a rendőrhatalósági szervvel rendelkező településeken a rendőri szerv, a városokban a polgármester, a nagyobb közigazgatási egységekben az utasításban nevesített hatóságok). A döntéshez szükséges körülményeket hivatalból állapították meg. Meghallgatták a névváltoztatással érintett személyeket, és állásfoglalás céljából megkeresték a helyi rendőri szervet. Az adatok beszerzését követően az ügyiratot felterjesztették döntéshozatalra a felsősintű igazgatási hatósághoz (például Poroszországban és Bajorországban a kormányelnök [*Regierungspräsident*], Berlinben a rendőrelnök), csatolva a kérelmező és – szükség esetén – feleségének származási táblázatát, amelyben minden felmenőt érintően megjelölték a vallási hovatartozást. Az alsósintű igazgatási hatóság indokolást mellékelte a felsősintű igazgatási hatóság számára arra vonatkozóan, hogy a kérelemnek helyt lehet-e adni. A belügyminiszter a döntési jogot elvonta több személyi kör esetén, például ha zsidó név megváltoztatását kérelmezték, és a kérelmező „csékély mértékű zsidó jellegű” mutatott.

Az előírásokat az utónevekre azzal alkalmazták, hogy az alsósintű igazgatási hatóság hozta meg a döntést.

Meghatároztak döntési szempontokat is. Például a család tagjainak alapvetően ugyanazt a nevet kellett viselniük; újként elsősorban valamely felmenő neve vagy ahhoz hasonló jöhetett szóba; csak egy bizonyos család által használt nevet „idegenvérű kérelmezőnek” engedé-

lyezni nem lehetett; „ha a kérelmező szerepel az adósok listáján vagy végrehajtási eljárásban biztosítékot szolgáltatott, a nevet rendszerint nem szabad megváltoztatni, hogy a hitelezők igényeinek érvényesítését ne nehezítse meg. Kivételt lehet tenni, ha a kérelmezőt éppen a neve akadályozza hitelezőinek kielégítésében, amint ez zsidóként értelmezhető név viselője esetében előfordulhat”⁴⁷.

Ha német vérű személy zsidó nevet viselt, akkor a kérelemnek helyt lehetett adni. Az általános felfogás szerint kellett meghatározni, hogy mely nevek tekinthetők zsidóknak. Egyebekben „kétségtelenül létezik számos családi név, amelyek eredetüket tekintve német nevek, a népi szemléletben azonban zsidónak tekintendők (például *Hirsch, Goldschmidt*). Ezen kívül létezik számos bibliai név, amelyeket szintén tipikusan zsidónak tekintenek, jöllehet zsidóknál és nem zsidóknál egyaránt előfordulnak (például *Salamon, Israel, Moses*). A zsidó nevekhez sorolják gyakran azokat is, amelyeket általában a származás helyére vezetnek vissza (például *Hamburger, Darmstädter*). Ezzel szemben nem ilyenek azok, amelyeket zsidók, ám gyakrabban németek viselnek (például *Meyer*). Zsidók és vegyes vérűek nevének megváltoztatására irányuló kérelmeinek alapvetően nem lehet helyt adni, mert a név megváltoztatásával a néviselő származása eltitkolható lenne. Ugyanakkor eleget lehet tenni a kérelemnek, ha a kérelmező csupán csékély zsidó vért mutat fel, azonban nem vegyes vérű.”⁴⁸ A házasság nő leánykori nevének megváltoztatását csak kivételes esetben engedélyezték, de ennek elegendő indoka volt az, hogy „német vérű nő zsidó leánynevet visel. [...] Ha családjogi okok miatt egy gyermeknek olyan nevet akarnak adni, amelyhez a vér szempontjából nincs köze, akkor [...] ha a gyermek öröklésbiológiai szempontból alacsonyabb nemzetségből származik és valamely öröklésbiológiai szempontból kifogástalan nemzetség nevével akarják neki adni, vagy e körülmények ellenkezőek, [...] a kérelmet el kell utasítani.”⁴⁹

A névváltozás az engedélyezési okirat kézbesítésével vált hatályossá. Az alsósintű igazgatási hatóság fogantatosította a változás bevezetését az anyakönyvi nyilvántartásba, és tájékoztatta az illetékes rendőri szervet, büntetett előéletű személy esetén büntügyi nyilvántartó hatóságot, valamint az illetékes járásbírószágot akkor, ha a kérelmező szerepelt az adósok listáján vagy végrehajtási eljárásban biztosítékot szolgáltatott. Eltérő rendelkezés hiányában a névváltozás kiterjedt a szülői felügyelet alatt álló gyermekekre és nő kérelmező esetén a házasságon kívüli kiskorú gyermekekre is.

7. A névváltoztatások visszavonása

Az 1933. január 30. előtt engedélyezett névváltoztatást vissza lehetett vonni, ha „nem kívánatos volt”. Az ezzel járó munkaterhet a belügyminiszter 1934. január 17-i utasítása alapján már jóval korábban fel kellett mérni: „A névváltoztatások esetében rátekintés, illetve az ezzel foglalkozó hatóságok ügyviteli leterheltségének felmérése céljából 1934. július 1-ig tájékoztassanak arról, hogy

1932. december 1-től 1934. május 31-ig mennyi névváltoztatást engedélyeztek és utasítottak el?”⁵¹

A végrehajtásra utasítást adtak ki.⁵² A visszavonást csak német állampolgárokkal és a birodalomban tartózkodó honatanokkal szemben lehetett elrendelni, egyébként az eljárást meg kellett szüntetni, de jellemző volt az ügyirat egyszerű visszaküldése is, ahogy a schleswigi kormányelnök tette: „A Lübecki Főpolgármester Úr részére. Tárgy: a Hoczner név Hotzner névre történő megváltoztatásának visszavonása. Hivatkozás: 2049/18., 1938. október 20. A mellékelt ügyiratot visszaküldöm. A névváltoztatás visszavonására irányuló eljárás tárgytalan lett, mert Hotzner, született Frankenthal elhalálozott, és a fia, Hermann Hotzner a családjával Amerikába kivándorolt.”⁵³

Közömbös volt a névváltoztatás engedélyezésének időpontja, de az érintett elhalálása is. Nem kívánatosak voltak különösen a zsidók neveinek megváltoztatásai, egyebekben az eset körülményeinek függvényében ítélték meg azt, hogy a név megváltoztatása kívánatos-e vagy sem. A vegyes vérűek névváltoztatását általában nem vonták vissza. A döntést a belügyminiszter hozta meg. A megelőző eljárást az a felsőszintű igazgatási hatóság folytatta le, amelynek területén az érintett az engedélyezéskor lakott, illetve tartózkodott.

A hatóságoknak meg kellett vizsgálniuk a rendelkezésre álló ügyirataikat annak eldöntésére, hogy engedélyezték-e névváltoztatást, amelynek visszavonása szükségesnek mutatkozott. Az egységes szabályozás előtt néhány német államban igazságügyi hatóságok is folytattak ilyen eljárást, és ezért azok ügyiratainak vizsgálatára és továbbítására vonatkozó utasítást az igazságügyi miniszter adta ki.⁵⁴ A felsőszintű igazgatási hatósághoz továbbították az iratot, amiből ki kellett tűnnie, hogy zsidó nevet változtattak-e meg, akkor is, ha a névviselő származása az iratokból nem derült ki. Ha más hatóságok a rendelkezésre álló ügyiratokból zsidó név megváltoztatásáról szereztek tudomást, tájékoztatniuk kellett a felsőszintű igazgatási hatóságot. Meg kellett jelölniük a névviselő és a hozzátartozó adatait, az engedélyező hatóságot, az engedélyezés dátumát és „valamennyi egyéb körülményt”.

Ha a név viselője, akinek nevét megváltoztatták, zsidó volt, származását hatósági és egyházi iratokkal kellett igazolnia. Ha születési anyakönyvi kivonatában vagy keresztlő levelében mindkét szülőjét a zsidó vallásközös-

Zsidó foglyok koncentrációs táborban (Dachau, 1938. július)⁵⁰

ség tagjaként tüntették fel, további okiratok csatolásától el lehetett tekinteni. A névviselő utódainak származását is okirattal kellett bizonyítani. Ha valamennyi vizsgálati lehetőség kimerítése után további kétség állt fenn, származási bizonyítványt szereztek be. Ha a névviselő, akinek zsidó nevét változtatták meg, német vérű volt, az eljárást megszüntették.

A felsőszintű igazgatási hatóság állásfoglalás céljából megkereshette a lakóhely, illetve tartózkodási hely szerinti rendőri szervet, külföldön a konzult, adatot szerezhetett be a bűnügyi nyilvántartásból, és az illetékes járásbíró megkeresése útján tisztázta, hogy a kérelmező szerepel-e az érintett adólistán, vagy végrehajtási eljárásban biztosítékot szolgáltatott-e. Valamennyi, a visszavonással érintett cselekvőképes személyt (illetve törvényes képviselőt) felhív-

tak nyilatkozattételre. Az adatszerzés után az állásfoglalásával megküldte az iratot a belügyminiszternek, akinek a döntése után a visszavonási határozatot kézbesítette az érintetteknek, amivel a visszavonás hatályossá vált; kezdeményezte a bevezetést a születési, keresztlési és házassági nyilvántartásba, értesítette a rendőri szervet, büntetett személyek esetén a bűnügyi rendőrséget és a nyilvántartó hatóságot, továbbá az adósok listáját vezető járásbírókat.

A névváltoztatás visszavonásával azok is elvesztették a névviselési jogot, akik attól származtatták, akinek a nevét megváltoztatták, és a továbbiakban ők is kizárólag azt a nevet viselheték, amely őket, illetve elődjüket a névváltoztatás előtt megillette. Személyüket a felsőszintű igazgatási hatóság állapította meg, adatszerzése után származási táblázatot készített, amelyekben feltüntetett valamennyi férfi és hajadon női utódot.

Ha a döntéshez nem álltak rendelkezésre az adatok (például az ügyirat hiánya miatt), akkor a hatóságok intézkedhettek afelől, hogy az érintett saját maga kezdeményezze nevének megváltoztatását. Erre lehet példa a kölni kormányelnök belügyminisztériumhoz intézett átirata, amely szerint „a körzetemben lakik egy zsidó, aki a *Német (Deutsch)* családi nevet viseli, és akinek a korábbi név megváltoztatásának visszavonása útján nem lehet megtiltani ennek a viselését. A zsidót felszólítottuk a családi név megváltoztatására irányuló kérelem benyújtására, de vonakodik ennek eleget tenni. Állásfoglalást kérek arra, hogy mit lehet tenni”. Erre a Belügyminisztérium megkereste a helyi rendőri szervet, és annak vizsgálatát

kérte, hogy miként lehet a *Német* családi nevű zsidót név-változtatási kérelem tételére sarkallni, egyúttal közölte: „Kívánatos, hogy a zsidó olyan családi nevet kérelmezzon, amely a származását egyértelműen felismerhetővé teszi”⁵⁵

Az utónevekre nézve az alsósintű igazgatási hatóság hozta meg a döntést.

A visszavont családi nevekről csupán helyi adatok állnak rendelkezésre. Például Badenban 1939. január 25-ig 120 visszavonás történt, amelynek eredményeként például a Maserből Moses, a Gottschalkból Cohn, az Oppenből Oppenheimer, a Rosenből Rosenthal lett.⁵⁶

STÁL, JÓZSEF

Die Namensführung der Juden und die Führung von jüdischen Namen im nationalsozialistischen Deutschland

(Zusammenfassung)

Es ist allgemein bekannt, dass Millionen von Juden während des Zweiten Weltkrieges getötet wurden. Kaum bekannt ist aber, dass ihre physische Vernichtung durch die deutsche Gesetzgebung vorbereitet worden war. Das Gesetz über die Änderung von Familiennamen und Vornamen 1938 regelte das Namensrecht im Deutschen Reich erstmals einheitlich und ermöglichte gleichzeitig die Diskriminierung der Juden, indem es den Widerruf der „nicht erwünschten“ Namensänderungen im Hinblick auf die früheren Namensänderungen der Juden und Vorschriften über die Führung von Vornamen vorsah. Die Regelung trug zur Ausgrenzung der Juden bei und ermöglichte deren spätere Identifizierung. In der Abhandlung geht es um die Verfolgung der

Juden durch die nationalsozialistische Gesetzgebung und die Vorgeschichte der die Juden diskriminierenden namensrechtlichen Regelung. Die wesentlichen Elemente der antisemitischen Namensvorschriften werden dargestellt.

Jegyzetek

- ¹ KROESCHELL, Karl: *Deutsche Rechtsgeschichte. Bd. 3.* Köln, 1989. Westdeutscher Verlag, 268–281. p.
- ² LOHMANN, Paulgerhard: *Der antijüdische Rassenwahn Hitlers.* Nordstedt, 2014. Books on Demand, 45. p.
- ³ MAJER, Diemut: *Grundlagen des nazionalsozialistischen Rechtssystems.* Stuttgart, 1987. Verlag W. Kohlhammer, 175. p.
- ⁴ *Reichsbürgergesetz vom 15. September 1935.* Reichsgesetzblatt (RGBl.) 1935 I, 1146. p.
- ⁵ *Erste Verordnung zum Reichsbürgergesetz vom 14. November 1935.* RGBl. 1935 I, 1333–1334. p.
- ⁶ Stadtarchiv Nürnberg. <https://museen.nuernberg.de/dokuzentrum/themen/nationalsozialismus/rassismus-und-antisemitismus/nuernberger-gesetze/>.
- ⁷ *Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre vom 15. September 1935.* RGBl. 1935 I, 1146–1147. p.
- ⁸ PFUNDTNER, Hans – NEUBERT, Reinhard (hg.): *Das neue deutsche Reichsrecht, I Öffentliches Recht a) Verfassung,* 23. Berlin, 1933–1942. Industrieverlag Spaeth & Linde, 1. p.
- ⁹ Landgericht Berlin Urteil v. 7.11.1938. *Juristische Wochenschrift (JW)* 1938. 3242–3243. p.
- ¹⁰ NOACK, Erwin: Der Jude und sein Recht. *Deutsches Recht.* 1938. 56–57. p.
- ¹¹ SCHMIDT–KLEVENOW, Kurt: Zur Frage der Auslegung des § 6 der 1. AusfVO zum Blutschutzgesetz. *Deutsches Recht,* 1942. Heft 9, 314–315. p.
- ¹² https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bundesarchiv_Bild_183-1987-0703-507_Berlin_Reichstagssitzung_Rede_Adolf_Hitler.jpg
- ¹³ *Reichsgesetz über die Beurkundung des Personenstands und die Eheschließung vom 6. Februar 1875.* RGBl. 1875, 23–40. p.
- ¹⁴ WAGNER–KERN, Michael: *Staat und Namensänderung: Die öffentlich-rechtliche Namensänderung in Deutschland im 19. und 20. Jahrhundert (Beiträge zur Rechtsgeschichte des 20. Jahrhunderts. Band 35).* Tübingen, 2002. Mohr Siebeck, 51–57., 95–97. p.
- ¹⁵ *Preussische Verordnung betr. die Änderung der Familiennamen vom 3. November 1919.* In WAGNER–KERN 2002. 153–162. p.
- ¹⁶ *Verordnung über die Zuständigkeit zur Änderung von Familien- und Vornamen vom 21. Dezember 1932.* Pr.GS 1932, 361. p. Az NDK Legfelsőbb Bíróságának 1 Zst (I) 1/63 számú ítélete. In DEMPS, Laurenz (hg.): *DDR-Justiz und NS-Verbrechen. Bd. 3.* Amsterdam, 2003. 94. p.
- ¹⁷ RdErl. TE 263/I/32. Sonderdruck Nr. 32. vom 24. November 1932. Ministerialblatt für die innere Verwaltung (MBliV) 1932. 1202. p. In DEMPS (hg.) 2003. 95. p.
- ¹⁸ MdI I Z 47/32. vom 23. Dezember 1932. In DEMPS (hg.) 2003. 95. p.

- ¹⁹ Az *Itzig* szót elsősorban a zsidóság lekicsinylő megjelölésére használják. ALTHAUS, Hans Peter: *Kleines Lexikon deutscher Wörter jüdischer Herkunft*. München, 2010. C. H. Beck, 93. p. A *Schmul* hangzása hasonlít a *Schwul* szóéra, amelynek jelentése *homokos*.
- ²⁰ M. B. 93/33, I Z Allg. 17/33. In STRECKER, Reinhard-Maria (hg.): *Dr. Hans Globke: Aktenauszüge, Dokumente*. Hamburg, 1961. Rütten & Loening, 28. p.; DEMPS (hg.) 2003. 96. p.
- ²¹ Uo. ügyszám nélkül.
- ²² https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bundesarchiv_Bild_183-H26763_Berlin_Razzia_im_Scheunenviertel.jpg.
- ²³ I Z C. 35. In DEMPS (hg.) 2003. 99. p.
- ²⁴ Uo. 97. p., ügyszám nélkül.
- ²⁵ *Gesetz gegen Mißbräuche bei der Eheschließung und der Annahme an Kindes Statt* vom 23. November 1933. RGBl. 1933 I, 979. p.
- ²⁶ I B 22/170. vom 18. December 1933. In DEMPS (hg.) 2003. 98. p.
- ²⁷ *Verordnung zur Änderung der Verordnung über [...]* vom 25. Juni 1934. MBliV 1934, 886–887. p.
- ²⁸ In *Zeitschrift für Standesamtswesen (StAZ)* 1937, 148. p., amely In SEIBERT, Winfried: *Das Mädchen, das nicht Esther heißen durfte*. Leipzig, 1996. Reclam Verlag, 54–55. p.
- ²⁹ https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bundesarchiv_Bild_183-R70355_Berlin_Boykott_jüdischer_Geschäfte.jpg.
- ³⁰ SEIBERT 1996. 240. p.
- ³¹ FRIEDLÄNDER, Saul: *Das Dritte Reich und die Juden. Bd. 1*. München, 2007. C. H. Beck Verlag, 152–153. p.
- ³² DEMPS (hg.) 2003. 101. p.; SEIBERT 1996. 249. p.
- ³³ ADAM, Uwe Dietrich: *Judenpolitik im Dritten Reich*. Düsseldorf, 2003. Droste, 111. p.
- ³⁴ *StAZ* 1937, 250. p. In MARUHN, Siegfried: *Staatsdiener im Unrechtsstaat. Die deutschen Standesbeamten und ihr Verband unter dem Nationalsozialismus*. Frankfurt am Main – Berlin, 2002. Verlag für Standesamtswesen, 153. p.
- ³⁵ https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bundesarchiv_Bild_183-86686-0008_Baden-Baden_Festnahme_von_Juden.jpg.
- ³⁶ *Gesetz zur Behebung der Not von Volk und Reich* vom 24. März 1933. RGBl. 1933 I. 141. p. Ez alapján a kormány a parlament megkerülésével is hozott törvényt.
- ³⁷ *Gesetz über die Änderung von Familiennamen und Vornamen* vom 5. Januar 1938. RGBl. 1938 I, 9–10. p.
- ³⁸ PUNDTNER–NEUBERT 1933–1942. b) *Verwaltung*, 1–8. p.
- ³⁹ *Erste Verordnung zur Durchführung des Gesetzes [...]* vom 7. Januar 1938. RGBl. 1938 I, 12. p.
- ⁴⁰ *Zweite Verordnung [...]* vom 17. August 1938. RGBl. 1938 I, 1044. p.
- ⁴¹ *Dritte Verordnung [...]* vom 24. Dezember 1940. RGBl. 1940, 1669. p.
- ⁴² *Änderung und Feststellung von Familiennamen*. RdErl. d. RuPrMdl. v. 8.1.1938. *Reichsministerialblatt der inneren Verwaltung (RMBliV)* 1938. 70–79. p.
- ⁴³ Alapszabályának 3. §-a szerint a párt tagja lehetett „a német nép bármely feddhetetlen tagja, aki a 18. életévét betöltötte és tiszta árja származású”. In BRUPPACHER, Paul: *Adolf Hitler und die Geschichte der NSDAP, I. 1889–1937*. Norderstedt, 2014. Books on Demand GmbH, 582. p.
- ⁴⁴ Az örökbirok törvény 13. §-a szerint gazdálkodó csak az lehetett, aki német vagy nemzetségazonos vérű. Nem ilyen az, akinek felmenői között „zsidó vagy színes vérű” található. *Reichserbhofgesetz* vom 29. September 1933. RGBl. 1933 I, 685. p.
- ⁴⁵ „A német állampolgárság adományozásáról a honosítási hatóság dönt köteleességszerű mérlegeléssel.” *Gesetz zur Änderung des Reichs- und Staatsangehörigkeitsgesetzes* vom 15. Mai 1935. I. § RGBl. 1935 I, 593. p.
- ⁴⁶ A származási bizonyítványt különböző személycsoportoktól (például hivatalnokok, orvosok, jogászok, tanárok, újságírók) követelték meg. A Belügyminisztérium egyik szerve adta ki.
- ⁴⁷ *Änderung und Feststellung von Familiennamen. [...]* Anlage I. Allgemeines. (7).
- ⁴⁸ *Änderung und [...]* Anlage VII. Judennamen. (1), (2).
- ⁴⁹ *Änderung und [...]* Anlage II. Familienrechtliche Gesichtspunkte. (3), (4).
- ⁵⁰ https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bundesarchiv_Bild_152-27-13A_Dachau_Konzentrationslager_Häftlinge_beim_Appell.jpg.
- ⁵¹ *Änderung von Familiennamen*. RdErl. d. MdI. v. 17.1.1934. MBliV 1934, 118. p.
- ⁵² *Widerruf von Namensänderungen*. RdErl. d. RuPrMdl. v. 23.3.1938. RMBliV 1938 Nr. 14. 546–550. p.
- ⁵³ I MA 61.90. Vom 5. Oktober 1939. www.stolpersteine-luebeck.de//en/main/location-addresses/st-annen-strasse-11-martha-hotzner.html.
- ⁵⁴ Nr. 142. *Widerruf von Namensänderungen*. AB. d. RJM. v. 21.4.1938. *Deutsche Justiz*, 658. p.
- ⁵⁵ Az előbbi átirat: 1939. augusztus 11. (ügyszám nélkül), az arra tett intézkedés: I d D 33/39.5515, 1939. szeptember 8. In DEMPS (hg.) 2003. 104–105. p.
- ⁵⁶ WERNER, Josef: *Hakenkreuz und Judenstern: das Schicksal der Karlsruher Juden im Dritten Reich*. Karlsruhe, 1990. Badenia, 163. p.
- ⁵⁷ https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bundesarchiv_Bild_183-B04490A_Berlin_Ältere_Frau_mit_Judenstern.jpg.

